

AZ EMLÉKEZÉS KOLONCA

Minden a jöttödnek örül. A csengés-bongás általános. Csak én, akit látogatni jöttél, én hallgatok, nézlek, és emlékszem az elsötétedésre. Amikor mindenki aludt, csak én voltam ébren; és tudom, mi történik ilyenkor. Nézem a haragos eget, és szemem előtt a fák törzsére felkúsznak a kezek, tépik a lombokat, és zsákmányukkal visszacikkannak a földbe. Tapogatnak, levelekkel körülraknak egy régi arcot. Kérdezik, faggtják: miért nincs egyetlen szavad se hozzánk? Miért neheztelsz?

Kálnoky László

RÉSZLETEK EGY ÖNÉLETRAJZBÓL (I)

Kálnoky László 1982-ben több ülésben magnószalagra mondta életrajzát Kabdebó Lórántnak, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársának. Utolsó hónapjaiban – betegsége miatt csak hosszas halogatás után – elszánta magát arra, hogy a legépel nyersanyagot áttisztítsa. Erre már nem volt ideje, a halál megakadályozta ebben.

Az átfésülésre szánt változatból mindössze kétoldalnyi készült el. Ennek bevezetéséül még följegyezte: „...nem olyan formában írom le, amit leírok, mintha könyvben való kiadásra szánám. [...] azt a jogot [...] fenntartom magamnak, hogy a személyemet, továbbá rokonaimat és egyéb ismerőseimet illető, bizonyos túl intim dolgokról hallgassak. Más eseményekről és véleményeimről azt kívánom, hogy csak a saját és feleségem halála után tíz évvel jelenhessenek meg nyomtatásban, vagy legyenek tartalmilag felhasználhatók. Ezeket a

bal oldali margón húzott piros vonallal fogom megjelölni. A jelzett időpontig ezek a részek zárt anyagként kezelendők, még a kutatók elől is elzárandók”. A piros ceruzás jelölések elmaradtak. Azokat a pótlásokat sem hajthatta már végre, amelyekről így írt az előszótöredékben: „Sorrendben a magnószalag szövegét szándékozom követni, de kiegészíttem azzal, ami a Kabdebó Lóránttal folytatott beszélgetések alkalmával kimaradt.” Valószínű, hogy főleg ezek a kiegészítések lettek volna a „kényes részek”. A költő szándékát tiszteltben tartva az alábbiakban csak olyan részleteket közlünk (Kálnoky Lászlóné hozzájárulásával), amelyek nyilvánosságra hozatala nem áll szemben a kötelező táppintattal.

A magnófelvételtől legépel szövegtől csak annyiban térünk el, amennyiben a rögtönzött élőbeszéd megkívánja. Ez át-

kötésekre, töltelékszavak, nyelvbotlások, önhelyesbítések elhagyására, apró értelmű kiegészítésekre, szórendcserére, szóismétlések elkerülésére vonatkozik. Alcímeket a tagolás kedvéért adtunk. A főlvételen elhangzott kérdéseket mellőzzük, s a rövidítéseket nem jelöljük. (A szerk.)

(Első megszólalások)

Anyám fiatalabb húga, aki egy kicsit különc nő volt, úgy látszik, szeretett lélektanilag kísérletezni a gyermekekkel. Nyolc hónapos koromban észrevette, hogy próbálom a szavakat utánamondani a felnőtteknek. Anyám mondta, hogy még a fejemmel is erőlködtem, hogy kimondjam. Nagynéném nem olyan szavakat mondogatott, mint amelyekkel a kisgyerekek kezdik a beszédet – mama, papa, baba és hasonlók –, hanem szándékosan választékos fordulatokkal igyekezett lekötni figyelmemet. Anyám nagyon dühös volt: azt mondta neki: „maga még megbolondítja azt a szerencsétlen gyermeket”. De vagy ennek volt foganatja, vagy annak, hogy én akartam beszélni, mert egyéves koromban már beszéltem; azt mondják, nem szavakat, hanem mondatokat mondtam összefüggően. Sőt néhány mondatot még franciául is megtanultam egyévesen. Például megtanultam a *bon jour* köszönést.

Egyszer a házi orvos megvizsgált, mikor a torkom fáj, és úgy látszik, rossz néven vettem, hogy a kanál nyelével lenyomtam a nyelvemet. Mindamellet koromhoz képest jól nevelt voltam, és túrtem a vizsgálatot, sőt, mikor elment az orvos, köszöntem is neki, hogy *bon jour*. Az orvos azonban megállt az ajtóban anyámmal, és még hosszasan tárgyalt vele, s én meguntam. Újra megszólaltam, azt mondtam, hogy: *bon jour, no-no!* – és mutogattam az ajtó felé, hogy én már köszöntem, most már menjen a fenébe, ez azt jelentette.

Nagynéném tovább folytatta kísérleteit, mert gyermekmesék helyett elkezdte nekem felolvasni Ady verseit. Azt hiszem, az ÚJ VERSEK S A VÉR ÉS ARANY volt meg, más nem nagyon olvashatót fel ez időben; Egerbe olyan gyorsan nem jutottak el a fővárosi könyvek. De ezeket olvasta, és én türelemmel és látszólag érdeklődéssel hallgattam a verseket. És rövid idő múlva magam is kezdtem versikéket faragni. Írni még nem tudtam, csak elmondtam őket. Ezek közt voltak kis töredékek, amelyeket a családi szájhagyomány megőrzött, és furcsamód Ady verseiből némi külsőséges hatás mutatkozik. Mert például szóismétlések vannak bennük: „*semmi, semmi, semmi...*”

Erre egészben is emlékszem. Nagynéném, Alice olaszosan „Alicsének” hívatta magát, és én a következő verset gyártottam számára:

*Az ivanciváról rivancivár,
A rivanciváron léptet a halál,
Alicse a halál fejére lépett,
És semmi, semmi, semmi Alicse.*

A halál emlegetése Ady fiatalkori verseiben különösen gyakori. Azután észrevettem, hogy ismétlődnek a sorok. Karinthy paródiájában is az van, hogy „*Hát maga megbolondult, hát maga megbolondult, / Hogy mindent kétszer mond, kétszer mond?*” A „*semmi, semmi, semmi*” azt jelenti, hogy én is észrevettem ezt a sajátságot Adynál.

Egy angol filológus szerint Ady azért fordíthatatlan, mert a sorismétlés az angoloknál mind a mű-, mind a népköltészetben teljesen ismeretlen, tehát egy angol teljesen süketen állna például a MÁJUSI ZÁPOR UTÁN előtt, ahol minden versszak végén megismétlődik az utolsó sor, és a vers így fejeződik be: „*S a lábuk térdig meztelen, / S a lábuk térdig meztelen.*” Merem feltételezni, hogy a „*semmi, semmi, semmi*” nem véletlen, hanem észrevettem, hogy a versben a szavakat ismételni kell. Ezt hároméves koromban „írtam”.

(Emlék Gárdonyi Gézaról)

Ötéves koromban oldalszámra tudtam szóról szóra idézni Gárdonyi EGRI CSILLAGOK-jából, melyet én többször felolvastattam. Nemcsak oldalakat tudtam belőle, hanem még azt is megjegyeztem, hogy hol kell fordítani. Így az idegen látogatókkal el is hitték, hogy én már tudok olvasni, mert látták, hogy a lapot is ott fordítom, ahol kell.

Volt mellettem egy olyan tizenöt éves kislány, pesztonkaféle, akit főleg azért tartottak, hogy velem foglalkozzék és játsszék, hogy ne zavarjam állandóan a családot, mert úgy látszik, elég aktív gyermek voltam, talán sokat kérdezősködtem. Azonkívül azt mondják, megvolt az a rossz szokásom, hogy éjjel nem hagytam aludni a családot, éjjel ébren voltam inkább, és nappal aludtam.

Mariska bátyja Gárdonyi Géza kertésze volt. Mariska egyszer meglátogatta a bátyját, s engem magával vitt mint kisfiút. Láttam ott egy ősz, kefehajú, sovány férfit, én akkor öreg bácsinak tartottam. Nem volt öreg bácsi, hiszen mikor meghalt, csak ötvenkilenc éves volt Gárdonyi. De korán őszült. A virágágyak között sétálgatott. Mondták, hogy ő Gárdonyi Géza, ő írta az EGRI CSILLAGOK-at. Úgy látszik, kisgyermek koromban bátrabb voltam, mint felnőtt fiatalember koromban, mert odafutottam, Gárdonyi elé pattantam, megálltam vele szemközt, és elkezdtem az EGRI CSILLAGOK-ból idézni szó szerint. Ő nagyon meglepődött. Bement a házba, és levelet írt anyámnak. A levélben az állt, hogy túl fejlett vagyok szellemileg, s úgy tizenegy éves koromig ne írasson be engem semmiféle iskolába. Ez nem volt jó tanács, mert akkor nyilván írni sem tanultam volna meg tizenegy éves koromig, ami azért hátrányt jelentett volna a továbbiakban. Úgyhogy anyám nem fogadta meg ezt a tanácsot, és hatéves koromban beíratott.

(Kosztolányi Dezső egri látogatása)

Gárdonyival aztán nem találkoztam. A temetésére ki voltunk vezényelve, de akkor én már tízéves voltam, első gimnazista, és Gárdonyi temetésére a középiskolák tanulóit kivezényelték.

Gárdonyi temetésekor, 1922-ben is történt egy nevezetes esemény. Kosztolányi Dezső a temetés előtti napon anyámat, akit személyesen nem ismert, meglátogatta, mondván, hogy megtudta, ő Kállay Miklós húga. Valami nevelésügyi ok miatt összekülönböztek Kállay Miklóssal, és ő szeretne vele kibékülni. Kéri, anyám közvetítsen közöttük. Anyám mondta, hogy a bátyja is jön a temetésre, nálunk fog ebédelni. Meghívta Kosztolányi Dezsőt ebédre. Ma is magam előtt látom Kosztolányit, akit szintén soha többé nem láttam az életben. Magas, daliás termetű, arca is szép, impozáns férfi volt, és nagyon kedves ember, kellemes és szellemes társalgó. Még váltottak anyámmal néhány levelet, de mint az alkalmi ismeretségek szoktak, ez a levélváltás is abamaradt, ami nem csoda egy olyan elfoglalt embernél, mint amilyen Kosztolányi volt.

Még egyetlen levélváltás volt. Nem tudtuk, hogy Kosztolányi már súlyos beteg, s körülbelül halála előtt másfél évvel, tizenöt-tizenhat éves korombeli verskísérleteimet anyám elküldte Kosztolányi Dezsőnek véleményezésre. Kosztolányi azt írta vissza, hogy meglepően érett formaérzékem van, és formailag a versek kifogástalanok, de

még nincs bennük önálló költői egyéniség, ezek még más költők utánérései; az idő majd eldönti a folytatást.

A levelek a háborúban mind eltűntek. Apám halála után, amikor anyámat Pestre költöztettem, a csomagolásnál olyanok is részt vettek, akik nem tudták ezeknek a leveleknek az értékét. Lehet, hogy ócska papíroknak nézték, kidobták.

Más levelek – például Weöres Sándorral folytatott levelezésem – a Kisfaludy közbeli lakásomban pusztultak el.

(A korai versekről)

Zsengéim füzetét 1966 nyarán égettem el egy cserépkályhában, a Mészáros utcában, mikor fődémcsere miatt kitelepültem egy egészen kis szobába anyámmal együtt az Attila útra. Beteg voltam akkor, kiújult a tüdőbajom súlyos formában. Tudtam, hogy szanatóriumba kell mennem, és arra gondoltam, hogy ha meghalok, szégyenszemre ne járjak úgy, mint például József Attila, akinek a makói és szegedi kislányok megőrizték diákkori verseit. Kiadtak tőle olyan összegyűjtött verseket, hogy a jó versek a 200. oldal körül kezdődnek. Én ezt nem akartam, elégettem a zsengéimet. Ezért írom az összegyűjtött verseim utószavában, hogy azokat a verseimet, amelyeket köteteimbe nem vettem föl, azokat nem szerepeltetem, legfeljebb a függelékben.

A zsengek részint az *Egri Hírlap*ban, részint olyan helyeken jelentek meg, mint például az *Új Idők*; még a *Nyugat*ban is megjelent egy verse, melyet kötetbe nem vettem föl. Ezek szétszórva megtalálhatók, de nem nagyon érdemes keresni őket; mindössze tíz és húsz között lehet a számuk.

Az ÁRNYAK KERTJÉ-be fölvettem verseim közül a legfiatalabbkori verset is már huszadik évem betöltése után írtam. Nyomatásban verseim először elsőéves egyetemista koromban jelent meg, 1930 őszén, az egri lapban. 1930 karácsonyán a fővárosi *Nemzeti Újság* az ünnepi irodalmi mellékletben közölte STANZÁK című versemet. Nagybátyám, Kállay Miklós helyezte el, aki a lap szerkesztője volt. Ő ezt választotta ki akkori verseim közül, de kötetbe ezt sem vettem föl, és ezt sem őriztem meg, mindössze a címére emlékszem.

(Apor Elemér)

Egerben néha több lap is volt, de ha polgári lapot próbáltak alapítani, az kérészéletű volt, anyagi okok miatt befulladás. Egy napilapot fönntartott az egyház. Ennek egy ideig *Egri Népújság*, később csak *Eger* volt a címe. Ennek szerkesztője volt dr. Kapor Elemér a harmincas években, aki költői nevén Apor Elemér. Az egyedüli ember, aki első kötetem összeállításánál segítségemre volt, akivel meg lehetett beszélni a problémákat, s aki tanácsokat adott. Verseskötete is jelent meg. Még most, mikor az összegyűjtött verseim számára kijavítottam néhány olyan versemet, melyek AZ ÁRNYAK KERTJÉ-ben megjelentek, de a LETÉPETT ÁLARCOK-ba nem vettem föl, mert gyengék, még akkor is eszembe jutott, hogy Elemér erre vagy arra a sorra azt mondta, hogy ez azért nem jó, és én ezt annak idején be is láttam, de nem tudtam kijavítani, s még a hetvenes évek végén is volt olyan sor, amelyet az ő hajdani tanácsa alapján javítottam ki. Ez csak az első kötetemre vonatkozik, mert amikor második kötetem megjelent, már rég Budapesten voltam, ő Egerben rekedt, s akkor már nem volt vele ilyen tanácsadói kapcsolat, nem is szorultam rá, akkor már előbbre voltam a pályán, mint ő.

Nem állítom azt, hogy lángész volt, vagy hogy egészen kiváló író lett volna. De biztos, hogy sokan tisztos pályát futottak meg kisebb tehetséggel. Mint ahogy az a verse,

amelyet 75. születésnapján sikerült az *Élet és Irodalomban* közölnöm, nagyon szép vers. Ilyen verset csak jó, nagyon jó költő tud írni. A végén hatalmas távlatot nyit, amikor a pék az egész világ éhezőit mind jóllakatni szeretné egy kemencényi kenyérrel, amit megsütött. Majdnem szentségtörés, amit mondok, de hasonlít ahhoz, amikor József Attila azt írja a Mamáról, hogy „szürke haja lebben az égen, / kékítőt old az ég vizében”, és így kozmikus méreteket nyer a Mama alakja. Ő előzőleg a pékkemence égboltját a vörösen izzó afrikai éghez, alacsony égbolthoz hasonlítja. „*És várták már... mert várták már az éhezők az óriási ég alatt*” – valahogy így fejezi be a verset. Ez a vers is olyan, amely az utolsó soraiban nagy távlatot kap, világtávlatot. Valami hasonlót csinált meg, szerényebb tehetséggel, mint amit József Attila lángeszűen végbevitt.

(Versek a tűzben)

1966-ban, amikor az Ingatlankezelő Vállalat födémcsere miatt kilakoltatott, nemcsak a zsenyéket égettem el, hanem mindazokat a verseimet 1944-gyel bezárólag, amelyeket kötetbe nem vettem föl. 1800 sort tettek ki azok a versek, melyeket már *AZ ÁRNYAK KERTJE* (1939) után és a *LÁZAS CSILLAGON* (1957) megjelenése előtt írtam. De hogy ezek nem is voltak kötetbe valók, az bizonyítja legjobban, hogy öt olyan vers volt, amelynél vacilláltam, hogy fölvegyem, ne vegyem. Nagyon jó költőnek mutattam meg, kiváló ízlésűnek és igényesnek, és ő is az öt vers közül csak egynek kegyelmezett, így azt az egyet tettem csak be a kötetbe, a többi négyet szintén elégettem.

Azért mégis hiba volt az elégetése ennek az 1800 sornak, mert összegyűjtött verseim megjelenése előtt váratlanul olyan nagy formában voltam, hogy *AZ ÁRNYAK KERTJE* gyöngébb verseit, melyekről mindig azt hittem, hogy soha az életben nem tudom kijavítani, újraírtam, átdolgoztam. Tehát az 1800 sorban nyilván olyan versek is akadtak volna, melyekben voltak jó sorok, jó részletek, amelyeket ebben a csodálatos rövid időszakban át tudtam volna dolgozni. Így azonban nem lehetett, mert legfőljebb sorokra emlékeztem. Talán ezért volt kár megsemmisíteni őket.

(Emlékek egy versciklusról)

Írtam egy antifasiszta versciklust 1944-ben. '45 februárjában, Buda felszabadulása napján elindultam Egerbe. Gyalog és katonai teherautókon jutottam el szüleimhez. Ekkor ott már volt napilap is; azt hiszem, *Igazság* volt a címe. És volt egy havi folyóirat, a *Nemzedékek*. Ezeknek átadtam ezt a versciklust, és néhány vers megjelent. A *Nemzedékek*nél megmaradt az egész antifasiszta ciklus kézírata. Néhány évvel ezelőtt, anélkül, hogy kértem volna, megtalálta őket a megyei könyvtár vezetője, dr. Ebergényi Tibor, aki középiskolában osztálytársam volt. (Az egyik versben mint Edelenyi Tibold szerepel.) És fölküldte nekem. A *Nemzedékek* megkezdte a ciklus közlését, de két szám után megszűnt, tehát csak hét verset közölhetett. Ezek között is lehet olyan, amit kötetből már kihagytam, mert ebből a ciklusból is csak a jobb, a legjobb öt-hat verset vettem föl kötetbe.

(Egy s más a költői mesterségről)

Apám egyáltalán nem ellenezte írói ambícióimat, sőt boldog és büszke lett volna, ha tudja, hogy én sikeres író leszek. Természetes, hogy egy apa támogatja tizenhat-tizennyolc év közötti fiának kamaszkori kísérleteit – de én nem voltam olyan csodagyerek, mint Weöres Sanyi, hogy tizenhat éves koromban olyan verseket írtam volna, amelyeket a *Nyugat* is közölhet. Az én verseim utánérzések voltak. Velem született formaér-

zékem volt, mondjuk. Úgy voltam, mint az a zenész, aki abszolút hallással születik; tulajdonképp verstant nem is kellett volna tanulnom, fülem volt minden versmértékhez.

Ennek példájára el tudnám mondani, hogy évtizedekkel később, mikor a Belügy-minisztérium könyvtárosa voltam, volt egy segédkönyvtárosom – Hegyesi Pista –, egy parasztpárti képviselő fia, az apa is állítólag kiadott egy verskötetet, de ezt a kötetet sosem láttam, valahol Békés megyében jelenhetett meg, mert odavalók voltak. Hegyesi Pista is verselgetett, olyan verseket írt, mint egy Petőfi-epigon a múlt század végén. Amikor új kiadásban megjelent Horváth János verstana, és a könyvtár részére megvásároltam, Hegyesi Pista azonnal kikölcsonözte egy hétvégen, és hazavitte, hogy no, ő mostan megtanulja a költői mesterséget. Hétfőn reggel sápadtan visszahozta a verstant, és azt mondta, ha ő tudta volna, hogy a költészet ilyen rettenetesen nehéz, soha hozzá se fogott volna. Kérdeztem, hogy hát mi olyan nehéz? Kinyitja a verstant, mutatja valahol, például olvassam itt vagy itt. Olvasni kezdem, a következő pillanatban fölkiáltok, hogy hú, az áldóját, ez tényleg úgy hangzik, mintha nagyon nehéz volna! Ekkor jöttem rá, hogy ez olyasvalami, ami a költőknek a vérükben van, és ha valaki a szabályokat tanulja meg, nem segítenek semmiben, azoknak az alapján nem szabad verset írni, sőt gondolni sem szabad a szabályra versírás közben. De azok a szabályok rögzítve és kodifikálva ijesztően nehéznek és bonyolultnak hangzanak.

Olyan ez, mint ahogy kiszámították: az, hogy az ember járni tud, szinte artistamutatvány. Mert egy olyan súlyú tömeget, mint az emberi test, mely egy olyan kis felületen, mint az emberi talp, megáll és mozog – ilyen bábut nem lehetne készíteni, mely erre képes volna. Nem beszélve róla, hogy futni és ugrani is tudunk, mert az idegeink gépiesen végzik az ehhez szükséges munkát. A jó költő is valahogy csak úgy tud verset írni, hogy nem az ujjain számlálja, hanem csak úgy, hogy a fülére bízza magát. Akkor nem ütközik össze a verstan szabályaival sem – hacsak nem szándékosan.

Gimnazista koromban megvettem mindig a *Nyugat* új számát. Akkori verseimet úgy írtam, hogy utánéreztem egy verset, mely megtetszett. Későbbi fejlődési fokozat az volt, hogy elolvastam az új *Nyugat*-szám összes verseit, és ezeknek a hatása alatt írtam egy olyan verset, amelyikről már nem lehetett kimutatni, hogy melyik vers hatása alatt született. Van egy ilyen papírihlet; néha az ember jó versekkel abba a lelkiállapotba lovalhatja magát, ami a versíráshoz szükséges. Fordítottam is olyan költőt, aki versírásra lelkesített, de hatásukra olyan verseket írtam, amelyek nem hasonlítottak a fordított költő verseihez.

(Nyelvtudás, műfordítás)

Mikor műfordítói pályámat kezdtem – mikor beindult a műfordítói ipar –, már nem voltam oly nagyon fiatal; már a harmincötödik évemen is túl voltam. Mikor nekikezdttem, németet, latint, franciát és görögöt tudtam annyit, amennyit középiskolában tanultam. Németből és franciából többet is, mert francia és német költőket néha már fordítgattam kedvtelésből. Angolul akkor még nem tudtam semmit. Később, hogy fordíthassak angol költőket, megtanultam passzíve – a nyelvtant és egy csomó, vagy kétezer szót –, hogy némi szótárzással le tudja fordítani verseket. Végeredményben így öt nyelvből tudtam eredetiből fordítani, latin-, ógörög-, német-, francia- és angolból. Három olyan nyelv volt, amelyben a tanult nyelvek sokat segítettek: a spanyol, az olasz és a portugál. Ha egy szövegre ránéztem, számos szót a latin vagy a francia közös fő miatt megértettem, de ha nem, akkor is láttam, hogy ez az, igen – ez főnév, ez prepozíció. A mondatszerkezetet át tudtam tekinteni, úgyhogy nyersfordítást használtam

ugyan, hogy a félreértéseket elkerüljem, de szótárastam is ezekből a nyelvekből. Még a lengyel verseket is – melyeket nyersfordítás alapján ültettem át, mert vele rokon nyelvet sem tanultam – elolvastam eredetiben a versforma, a metrum miatt. Teljesen nyersből csak a cirill betűs – klasszikus orosz, szovjet, bolgár – és a román meg persze a kínai verseket fordítottam. A nyersfordítást szükséges rossznak tartom, de mégsem lehet mással fordíttatni, mint költőkkel, mert ha a kínai költők antológiáját azokkal az emberekkel fordíttatják, akik tudnak kínaiul itt Magyarországon, és akik nem költők, abból csak klapanciák lesznek, míg a költők szép verset tudnak csinálni. Hogy aztán mennyire hasonlít az eredetire, az más kérdés.

(Egyetemi évek)

Gondoltam rá, hogy bölcsésznek menjek, de egyúttal féltem is, hogy megrekedhetek vidéki középiskolai tanárként. Tudtam, hogy Babits éveket húzott le vidéken mint tanár, még olyan távoli helyen is, mint Fogaras; hogy Juhász Gyulának soha életében nem sikerült fővárosi tanári állást kapnia. Arra gondoltam, hogy ha jogot végzek – apám is azt mondta –, akkor végső esetben még mindig beállhatok egy pesti ügyvédhez ügyvédjelöltnek. Garanciáját láttam benne a Budapestre kerülésnek, mert azt gondoltam, hogy íróvá válni vagy az irodalomba bekerülni csak Budapesten tudok. Mivel olyan kevés verset közöltem *AZ ÁRNYAK KERTJE* előtt, '39-ig, hogy nem is tudtak rólam, én a harmincas évek irodalmi csatározásaiból – csakúgy, mint az antológiákból – kimaradtam. A Halász Gáborral folytatott vitákban az én nevem sehol sem szerepel.

Budapesten kezdtem el a jogi egyetemet, s az első alapvizsgát itt tettem le a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karán. Akkor volt az, hogy a harmincas évek elején leszállították a köztisztviselők fizetését, és apám azt mondta, hogy Egerben is van jogakadémia, miért járasson engem sokkal drágábban Pesten egyetemre, maradjak otthon, tegyem le a két hátralévő alapvizsgát az egri jogakadémián, és aztán szigorlatozni menjek valamelyik egyetemre, mert a jogakadémiának nem volt szigorlatoztatói joga. Általában Pécsre, az Erzsébet Tudományegyetemre járt mindenki szigorlatozni Egerből, én is ott tettem le a szigorlatokat.

1935 májusában vagy júniusában doktoráltam. Három hónap múlva már állásban voltam mint városi másodosztályú fogalmazó. Ebbe az állásba a képviselő-testület választása útján lehetett kerülni, nem kinevezés útján. Eger városnál később lettem még első osztályú fogalmazó, majd másodosztályú aljegyző; a közigazgatási vizsgát letettem, és az egyik felét kiténtetéssel. Berendeltek a Belügyminisztériumba egyévi próbaszolgálatra 1941-ben. Aztán mégsem éltem akkortól Pesten, mert a tüdőbaj visszautazott a mátraházai szanatóriumba.

(Szanatóriumi elégia)

Első, elrontott tüdőműtétemen 1941. december elején estem keresztül. '42 áprilisában jöttem föl Pestre az újabb műtétekre. Sebestyén doktor két részben megcsinálta a torakoplasztikát, ami azt jelenti, hogy a sebész föl vágja az ember hátát, bordákat csonkít meg, bordarészeket vesz ki, ezáltal a fél mellkast beszűkíti, a tüdő összenyomódik, így benne a kaverna is. Olyan nagy műtét volt, hogy egyszerre nem végezték akkoriban a tüdősebészek. A seb begyógyult, sikerült. Visszamentem Mátraházára.

Ennek a műtétnek az a hátulütője, hogy a másik tüdő is át szokott fertőződni. Nálam is bekövetkezett a jobb tüdőben egy szóródás, de ez már pusztán fekvéssel, pihe-néssel is elmúlt. A jobb tüdőmben kavernát csak a '45-ös infláció, koplalás, másfél évi éhezés, újratekített szorgalmas dohányzás idézett elő a jobb tüdőcsúcsban.

A SZANATÓRIUMI ELÉGIA a következőképp született. Amikor az elrontott műtét után voltam, és tudtam, hogy újabb, nagyobb műtétnek kell magam alávetni, akkor arra gondoltam, hogy ha én most a műtétben vagy utána meghalok, AZ ÁRNYAK KERTJE csak mint egy bibliográfiai adat fog legföljebb fennmaradni. Tudtam, hogy ez nem annyira jó kötet. Néha megemlítenek mint korán meghalt tehetséges költőt, de ennyi lesz az egész. Valami olyasmit kéne csinálnom, ami nem mehet feledésbe. Tudtam, se időm, se erőm egy teljesen új kötethez. De úgy éreztem, hogy egy nagy vershez van erőm.

A SZANATÓRIUMI ELÉGIA-nak ekkor csak nem egészen a felét írtam meg a két műtét között. 1942 őszén fejeztem be, amikor a szanatóriumból újra elbocsátottak. A benne leírt temető össze van kombinálva. Voltaképpen nem volt ott temető, A VARÁZSHEGY-ben van leírva egy davosi temető, az játszott bele. Mátraházán nincs temető, Davosban nem jártam. De végeredményben hazudni nem hazudtam, mert különböző helyszínek elemeiből állítottam össze a versbeli helyszínt.

Vas István és Radnóti elolvasta, és azt mondták, hogy óriási vers. De ők '43-ban már nem voltak olyan helyzetben, hogy közre tudjanak működni egy vers elhelyezésében vagy megjelentetésében. A vers végül is úgy jelent meg, hogy Kállay Miklós – aki nem sokat segített írói pályámon, csak ebben az egyben – odaadta Jankovich Ferencnek, ő pedig elvitte Illyés Gyulához. Illyés leköszölte a *Magyar Csillag* 1943. áprilisi számában. Előre jelezték, hogy egy fiatal költő nagy verse is benne lesz. Gellért Oszkár írt egy majdnem hódolatteljes levelet, és újabb verseket kért. És azon túl a SZANATÓRIUMI ELÉGIA-hoz hasonlót sokáig nem produkáltam, de 1943. áprilistől többször megjelentem a *Magyar Csillag*ban. Még az utolsó, krúdában maradt számban is, ami csak egypár író és könyvtár féltve őrzött kincse, még abban is olvasható egy versem.

(Ostrom előtt)

1942. ősz elején, mikor a mátraházai szanatóriumból elbocsátottak, immár az említett súlyos műtétek után gyógyultnak nyilvánítva, bejelentettem a Belügyminisztériumnál, hogy ha igényt tartanak szolgálataimra, állásomat ismét el tudom foglalni. Ez váratott magára. Már nem is számítottam rá, hogy visszahívnak, mikor 1944. február elején váratlanul írásbeli értesítést kaptam, hogy azonnal jelentkezsek szolgálatra; kineveztek miniszteri segédtitkárnak. Ez volt a doktorátushoz kötött állások közül a legalacsonyabb. Itt kellett kezdeni. Sajnos azt is közölték, hogy a régi helyemre, a városi osztályra, ahova annak idején, 1941-ben beosztottak, nem mehetek vissza, betöltötték a helyemet, a rendőrségi osztályra helyeztek, aminek én nagyon nem örültem. Nem szívesen, de elfoglaltam helyemet ezen az osztályon.

Azt láttam, hogy ennek az osztálynak a tagjai, akik részben rendőrtisztek voltak – bár az osztályvezető és helyettese civil volt –, nem voltak rossz vagy elvetemült emberek, hanem az a fajta felvilágosulatlanság és szemellenzős világnézet, ami az úgynevezett keresztény középosztály jellemzője volt, ez volt a legnagyobb bajuk.

Meg kell mondanom, hogy én magam is apolitikus voltam egészen első kötetem megjelenéséig; az első pesti írók, akiket megismertem – Vas István, Radnóti Miklós, Déry Tibor –, illetve a velük folytatott beszélgetések nyitották fel a szememet. Bármilyen furcsán hangzik is, huszonhat éves koromig a fennálló állapotokat szinte úgy tekintettem, mint egy kozmikus adottságot. Tudtam, hogy vannak milliósámra nagyon szegény emberek, közhely volt már a „hárommillió koldus országa”. De elhittem, hogy ha szétoztnának a nagy vagyonokat, a nagybirtokokat, abból nem általános jó életszínvonal lenne, hanem általános szegénység. Egy-két éve olvastam a Vatikán nyilatkoza-

tárt arról, hogy a harmadik világ, az éhezõ világ nyomorának megszüntetéséhez az egyháznak, a katolikus egyháznak is hozzá kéne járulnia, hogy például a Vatikán mûkincseit értékesíteni, szétoztani kellene, és a Vatikán részérõl valaki úgy nyilatkozott – nem maga a pápa, de valami magas rangú személy –, hogy ez csepp volna a tengerben. A nyomor nem enyhülne, legfõljebb az egyház tekintélye szûnne meg, mert a tekintélyhez a pompa is hozzátartozik, és ezt fenntartani nem tudnák. Valahogy én is elhittem akkor azt, hogy az ország adottságai olyanok, hogy egy társadalmi reformnak az ára csak általános elszegényedés lenne, és elhittem, hogy ezen nem lehet változtatni.

A társadalmi igazságtalanságokra ezek az elsõ író barátaim és ismerõseim nyitották fel a szememet, és apolitikusból – mert jobboldali sohase voltam – ekkor váltam baloldalivá. Hogy a Belügyminisztérium rendõrségi osztályára kerültem, annak barátaim, sõt barátaimnak barátai – nem írók is – látták hasznát, mert késõbb, mikor már a zsidótörvények szigorúbb korlátozásokkal jártak, olyanokkal is jöttem hozzám, hogy szerezzek engedélyt, hogy X. orvosi bizonyítvány alapján ne olajat kapjon élelmiszerjegyre, hanem zsírt, és megnevezték ismeretlen rokonukat; vagy hogy Y.-nak hosszabítsák meg egy órával a kijárási engedélyét, s hasonlót. Sok ilyen apró dolgot is elintéztem. De van ma igen magas állásban lévõ személy is, aki megszerezte egy dél-amerikai ország állampolgárságát, de nem mert a külföldiek ellenõrzõ országos központi hatósághoz, a KEOK-hoz fordulni, mert attól félt, hogy esetleg akkor azon nyomban internálnák, és nálam tapogatózott, s én kerülõ utakon el tudtam ezt intézni. Akkor az illetõ is nagyon meg volt hatva és én magam is. Ő azt hitte, hogy az életüket mentettem meg – nemcsak az õ állampolgárságát ismertettem el, hanem feleségét, családjáét is –, s magam is azt hittem, hogy életmentõ voltam. Persze kiderült, naivak voltunk: 1944. október 15. után a nyilasok semmibe vették ezeket a paraguayai és egyéb állampolgárságokat.

Ezek miatt október 15. után magam is veszélybe kerültem, és akkor már én is félttem. Viszont nem tudtam sehova menni. Érdekes, hogy késõbb még barátaim se értettek meg teljesen. Író barátaim közt is volt olyan, aki azt mondta, hogy mért nem hagytam ott a minisztériumot és szöktem meg. De hát hova szökjek, hol bujkáljak? Ha eltûnök, rögtön kerestetni fognak. Egyszer kisebb meghûléssel 1944 nyarán egy napot otthon maradtam, és másnap tudtam meg, mikor bementem, hogy ha másnap se mentem volna be, már hivatalosan kijöttek volna keresni a lakásomra. A legkínosabb a '44. október 15. után, '44. december elejéig eltelt idõszak volt számomra, amikor ott helyben kellett ülnöm, s arra számíthattam, hogy bármikor értem jöhetnek és elvihetnek.

A rendõrségi osztály felettes szerve volt a rendõri szerveknek. De ekkoriban már a mûködésébe vegyült valami politikai színezet. Velünk egy emeleten mûködött egy úgynevezett Állambiztonsági Központ, amelynek már föltétlenül politikai tennivalói voltak. Viszont furcsa helyzet állt fõnn. Ennek az Állambiztonsági Központnak a vezetője az a Kudar nevû csendõr ezredes volt, akit megbíztak azzal, hogy amikor Horthy a Szovjetunióval való tárgyalásra titokban küldötteket indított útnak, a magyar határig biztosítsa útvonalukat. És mikor a Szálasi-idõben ez kiderült, a németek Kudar csendõr ezredest a Belügyminisztérium udvarán minden eljárás nélkül agyonlõtték.

(„Katonáskodásom története”)

1944. november vége felé, amikor már nyilvánvaló volt, hogy Budapestet a szovjet csapatok ostromolni fogják – vagy hogyha a németek hagyják, akkor harc nélkül megszállják –, a minisztérium vezetői elhatározták, hogy Nyugatra távozik a minisztérium.

Ekkor egy ívet köröztek, amelyen meg voltak jelölve a különböző időpontban induló kitelepítési szerelvények, és mindenkinek be kellett írni, hogy melyikkel akar Nyugatra távozni. Az ív alján volt egy záradék, amire ma is emlékszem, s így hangzott: „*Fegyelmi és büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy a kitelepülő Belügyminisztériummal együtt a fővárost elhagyni nem vagyok hajlandó, és még akkor is itt kívánok maradni, ha a várost ellenséges csapatok szállnák meg.*” Nem bátorságból, hanem valami ostoba öszinteségből ráírtam az ívre, hogy nem kívánok kitelepülni. Később megtudtam, hogy az ügynevezett nem fogalmazási karból – számvevőség, segédhivatal – akadtak, akik szintén ezt tették, de a jogi végzettséghez kötött állást betöltők közül én voltam egyedül számár, aki ezt tettem. Olyanok sokan voltak, akik beírták magukat erre vagy arra, lehetőleg minél későbbi szerelvényre, aztán egyszerűen nem utaztak el, itt maradtak. Kiderült, hogy a fél Belügyminisztérium Budapesten maradt, csak nem vallották be nyíltan.

Véletlennek köszönhetem, hogy én ezt egyszerűen munkaszolgálatra való bevonultatással úsztam meg, nem vittek Sopronkőhidára, vagy nem történt velem még rosszabb.

A rendőrségi osztályon állandó ügyelet volt még éjszaka is. Egy vasárnap délelőtt én voltam az ügyeletes, és egyedül ültem az osztályvezető előszobájában, amikor egyszer csak beállított egy természetes csendőr ezredes. Bemutatkozott, Pécsről jött, ő lesz az osztály vezetője ezentúl. Most azonnal el kell foglalnia állását, éjszaka utazott. Bement a főnöki szobába, én kinn maradtam a titkári szobában, időnként rágyújtottam. Elég sokat cigarettáztam abban az időben. A tiszt kijött, ideges volt, toporgott, nem tudtam, mi baja, aztán egyszer csak megszólalt, hogy az isten szerelmére, kínáljam meg egy cigarettával, mert a vonaton elszívta az utolsó cigarettáját is, nagyon kínlódik cigaretta nélkül. Van egy bizonyos dohányosssolidaritás, fél-háromnegyed óránként megkínáltam cigarettával, sőt a végén a fél doboz cigarettámat átadtam neki, mondván, hogy nekem van otthon, és eljöttem. Talán ennek köszönhettem azt a jóindulatot, hogy ez a csendőr ezredes, akit később halálra ítélték és felakasztottak, amikor én ezt az ívet aláírtam, rövidesen behívatott, és megkérdezte, hogy miért nem akarok én kitelepülni Nyugatra. Azt mondtam, hogy egyrészt mert tönkre vagyok operálva, tehát katonai és munkaszolgálatra alkalmatlan vagyok. Ha továbbmenne a Belügyminisztérium Németországba, én hasznavehetetlennek számítanék, nem lennék alkalmas katonának se, ki tudja, mi lenne a sorsom. Másrészt szüleim, menyasszonyom Egerben maradt – menyasszonyom alatt első feleségemet értem. Egerben maradtak, és nem tudom, mi lett a sorsuk. – Eger akkorra már felszabadult.

Aránylag enyhén úsztam meg az esetet, mert a következő történt. December 10. és 15. között valamelyik napon telefonáltak, hogy jöjjen le az elnöki osztályra. Felszólítottak, igazoljam, miért nem vagyok katona. Elővettem bizonyítványomat. 1944 tavaszán soroztak utoljára, s olyan bizonyítványt kaptam, hogy katonai szolgálatra alkalmatlan, könnyű munkaszolgálatra alkalmas, KM jelzéssel. Előmutattam, hogy katona ezért nem vagyok. Miért nem vagyok munkaszolgálatos? Azt mondtam: mert a bevonulási parancs szerint – melyet akkor városszerte kifüggesztettek, lila színű plakát volt, ma is emlékszem – föl vannak sorolva a kivételezettek, és az ötödik pont ez: az állami tisztviselők. – Igen, mondták, de én nem vagyok hajlandó kitelepülni. Én erre azt mondtam, hogy a hirdetmény nem tesz különbséget kitelepülni hajlandó és nem hajlandó állami tisztviselők között. Az asztalon – színről megismertem – tekercs alakban ott volt ez a hirdetmény, azt mondtam: itt van, elővehetjük. Elővették, és annyira nem

volt igazuk, hogy hirtelenében csak azt tudták mondani, hogy másnap jelentkezzem újra ugyanekkor és ugyanitt, addigra eldöntik, mi lesz a sorsom.

Kissé idegesített a dolog, mert a bevonulási határidő már legalább egy hete lejárt. Felkoncolás volt kiszabva büntetésként a bevonulás elmulasztásáért. Tudtam ugyan, hogy a felkoncolás alatt egyszerű agyonlövés értendő, de ez nem volt túlságosan vigasztaló gondolat. Az volt az érzésem, ennek fele sem tréfa. Lementem még aznap a lakóhelyem szerint illetékes kerületi elöljáróság katonai ügyosztályára. Ott mint minisztériumi tisztviselőt udvariasan fogadtak, a tisztviselő azt mondta, hogy az ő véleményük szerint nekem nem kell bevonulnom sehova. Jó, mondtam, adjanak erről írást. Az meghaladja a hatáskörüket – válaszolták. Annyit megtettek, hogy ennek a sorozási igazolványnak a hátlapjára rávezették: ma is érvényben van, aláírták és lebélyegezték.

Másnap reggel újra megjelentem az elnöki osztályon. Közölték, hogy be kell vonulnom munkaszolgálatra. Megpróbáltam vitatkozni, amire a csendőr ezredes a honvéd főhadnagynak azt mondotta, hogy kísértessen be engem őrséggel a bevonulási központhoz. Én azt mondtam, hogy rendben van, bevonulok őrség nélkül is.

A bevonulási központ a Zsigmond király útján, egy bérház legfelső emeletén működött. Ott egy kihalófélben lévő intézményt láttam. A hivatal vezetője távol volt hivatalától, valahová elment a városba. Egy ajtóra ki volt írva, hogy tudakozó – ez azonban zárva volt. Egy másik ajtó előtt mintegy húsz-harminc ember állt sorban. Megkérdeztem, mi van itt, azt mondták, orvosi vizsgálat. No, gondoltam, ez az én esetem, ha megmutatom a hátamat egy orvosnak, kiszuperál. Beálltam a sor végére. Mikor bejutottam, egy fiatal honvéd tisztiorvos állt egy íróasztalnál, egy másiknál két írnok ült. Átnyújtottam nekik egyrészt a sorozási iratot, másrészt a műtétemről szóló orvosi igazolványt. A tisztiorvos csodálkozva intett, hogy miért várok még mindig. Mondtam, hogy nem vizsgál meg, doktor úr? Nem, azt mondja, önt már törzskönyvezték. Nem értem, miért vonakodik szolgálatot teljesíteni, miután ön úgyis csak könnyű munkára alkalmas, és iskolai végzettségénél fogva nyilván irodai munkát fog végezni, valószínűleg irodavezetői minőségben.

Továbbadta az irataimat. Akkor nem figyeltem föl arra, hogy „önt már törzskönyvezték”. Mindnyájunkat, akiket törzskönyvezték, még akkor délelőtt föl is eskettek. Mindamellet megvártam az intézmény vezetőjét. Ősz hajú, jóindulatúnak látszó alezredes volt, azt hiszem, már nyugdíjból jött vissza. Türelmesen meghallgatta az ügyemet, és azt mondta, hogy az ő véleménye szerint se kellett volna bevonulnom, de ha már törzskönyvezték, fölesketek, akkor már nem lehet mit csinálni. Kaptam valami iratot arról, hogy bevonultam, és délután négyre, ahogy megparancsolták, vissza kellett mennem a Belügyminisztériumba, hogy igazoljam: bevonultam.

Délután négyre ott voltam az elnöki osztályon. Csak a miniszteri titkárt találtam ott, aki lázas gyorsasággal rámolta ki íróasztala fiókját. Mondtam, hogy jöttem igazolni, bevonultam. Fel sem nézett: rendben van, öregem, tudomásul vesszük. És tovább rámolta nagy sietve. Nem tudtam, mi történhetett itt, fölmentem a harmadik emeletre, ahol a rendőrségi osztály volt. Kollégáim nagy részét találtam ott. Tőlük tudtam meg a hírt, hogy a szovjet hadsereg Bicskéig nyomult a Dunántúlon, és már csak Győrön keresztül lehet Nyugatra jutni, úgyhogy egy vagy két órán belül autókkal mindnyájan indulnak, nehogy gyűrűbe záródjanak.

A munkaszolgálatosokat a bevonulási központból osztották szét csapatokhoz. A tisztek, akik a bevonulási központ vezetői voltak, spóroltak az emberanyaggal, mert hogyha mindenkit beosztottak volna csapathoz, akkor megszűnt volna a létjogosultságuk,

kimehettek volna fegyverrel védeni Budapestet. Annyi embert osztottak be egy nap csapathoz, mint ahány új jelentkező jött, de ott kellett őgyelegni a folyosókon reggel nyolctól délután négyig, fél négykor mindenkinek meg kellett írnia saját kezűleg egy előírt szöveget egy cédulára, mely 24 óra eltávozásra adott engedélyt. Ha az utcán igazoltatták az embert, legalizálva volt, nem koncolhatták föl. Egy altiszt összeszedte, bevitte az irodába, ott lebélyegezték, aláírták, kihozta.

Kiderült, hogy járnak oda vagányok Angyalföldről, a Ferencvárosból, akik egyáltalán nincsenek törzskönyvezve vagy fölesketve, megírták ők is a cédulájukat, és így a saját helyzetüket is legalizálták másnap reggelig. Ekkor változtattak a dolgon. Délután fél négykor sorba kellett állni a cédulával az iroda előtt, mindenkinek személyesen kellett bevinni az íróasztalnál ülő tiszthez vagy altiszthez a cédulát, aki lestemplizte és aláírta. Ez így ment nyolc-tíz napon át.

December 24-én történt, a napra is emlékszem, hogy éppen sorban álltunk az eltávozási engedéllyel, amikor nagy rázkódás érte az épületet, aknatahalat érte. A sor végén a gyengébb szívűek jajgatni kezdtek. Egy marcona alak hátraszólt, hogy ne jajgasanak, mert becsapott. Abban a pillanatban becsapott a második. A következő pillanatban fölpattant az iroda ajtaja, a tisztek és az altisztek tódultak ki félrelökődve miniket. Futottak az óvóhely felé. Erre mint a nyáj, az egész sor megfordult, és a nyomukban szintén az óvóhely felé tartott. Az történt, hogy a budai Duna-parti német útegekre a szovjet tüzérség pergőtűzet zúdított Óbuda felől, és ebbe került bele ez az épület is. Az óvóhelyen rövidesen kihirdették, hogy a ház lakóin kívül ott csak a Bevonulási Központ személyzete tartózkodhat, a katonák és munkaszolgálatosok keressenek menedéket a szomszédos házak óvóhelyein. Ezért ki kellett menni a pergőtűzben az utcára, ahol akkor már láttam sebesülteket és halottakat feküdni. Próbáltam háromszor-négy-szer is kijönni, de a kapuban láttam, hogy a pergőtűz csöppet sem lankad.

Mikor végre sötétedett, és megszűnt a tűz, akkor már kijárási tilalom volt, s ilyen cédulával sem volt szabad közlekedni. Nem tehettem mást, visszamentem, és egy padon ültem másnap hajnalig. Másnap hajnalban az Erzsébet hídon – akkor még álltak a hidak – átjöttem a pesti oldalra. Elhatároztam, hogy nem megyek többé vissza a Bevonulási Központba. Hazamentem a lakásomra a Kisfaludy közbe, amim még volt, élelmiszerem, legszükségesebb ruhám, azokat összeszedtem, és egy nagybátyámhoz mentem, aki a Vámház körúton lakott családjával. Korábban följajánlották, hogy ilyen végső esetben menedéket adnak. Azokhoz mentem, hogy bekövetkezett az idő, itt vagyok.

Ennyiből állt katonáskodásom története. Meg vagyok győződve, hogy megmenekülésemet annak a néhány cigarettának köszönhettem, amelyet akkor dohányosszolidaritásból a csendőr ezredesnek adtam.

(Barátok)

A harmincas évek végétől [Az ÁRNYAK KERTJE megjelenésétől – *a szerk.*] elég gyakran föl-jártam Pestre, és így ismertem meg írókat. Vas István volt az első, akit megismertem. Az ő révén ismertem meg – úgy, hogy gyakrabban is találkoztam velük – Radnótit és Déry Tibort, később Örelyt, akivel együtt is laktunk. Vas István révén ismertem meg aztán Zelket is, aki egyszer munkaszolgálatból jött haza a keleti frontról '44 tavaszán.

Weöressel leveleztünk. Ő Csöngén élt, ő is utazgatott Budapestre, de utazgatásaink nem estek egybe, úgyhogy személyesen csak a felszabadulás utáni időben találkoztunk először. De '39 nyarán már leveleztünk Weöressel, mert a *Nyugatban* Weöres írt az első kötetemről, AZ ÁRNYAK KERTJÉ-RŐL, azóta leveleztünk.

Takáts Gyula azon a bizonyos lapon szerepelt, amelyet közösen küldtek Radnóti-val, Vas Istvánnal, Weöressel. Gyula is vidéken élt; az különös véletlen lett volna, ha egyszerre jövünk Pestre.

Radnóti 1944-ben már csak rövid ideig volt Pesten. A lakására akkor mentem volna föl először, de már az ő bevonulása miatt maradt el ez a látogatás. Emlékszem utolsó szavaira: egy bizonyos társasjátékot fogunk játszani, amit ők nagyon szeretnek. Ez volt az utolsó mondata, amelyet hozzám intézett: „meglátod, költőknek való játék”. Később megtudtam, mi volt ez a társasjáték, legalábbis valószínűleg. Vas Pista és Szántó Piroska azt mondja – náluk játszottam is –, hogy az ábécé betűit kis kockákra fölírva, sok száz példányban – de nem egyenlő számban, hanem olyan arányban, ahogy a beszédben előfordulnak –, egy dobozból bizonyos számban kihúzva értelmes szöveggé kellett összerakni. Ahány betűt az ember nem tud az értelmes szövegbe beilleszteni, annyi hibapontot írnak a terhére. Aztán – nem tudom, hány pontnál – kiesik valaki. Ez lett volna a játék Vas Pista szerint.

(Koalíciós évek)

1945-ben a Belügyminisztériumban simán igazoltak. Sőt igazolásom másnapján miniszteri titkárrá nevezett ki Erdei Ferenc, az akkori belügyminiszter. Akkor már feljöttek Debrecenből. Én már előbb jelentkeztem a Belügyben, már jártunk be, de az igazoltatásokra csak akkor került sor, amikor a debreceni kormány feljött.

Lengyel Balázssal az első találkozásunk úgy történt, hogy amikor a debreceni Belügy feljött, ugyanabba az épületbe került, mint én. A Markó utcában az Igazságügyi Minisztérium meg volt felezve, úgy, hogy egy emelet belügy, egy emelet igazságügy – emeletenként váltakozott a két minisztérium.

Balázs egyszer üzent értem. Akkor még nem ismertük egymást. Első találkozásunkor az volt az első kérdése, hogy hogyan kerültem én ide, és miért voltam éppen a Belügyminisztérium rendőri osztályán. Akkor még nem voltam igazolva. Aztán, azt hiszem, Erdei Ferencnek ő referált rólam, de nyilván máshonnan is informálódott. Teljesen jóindulatú volt egyébként, és rövidesen barátok is lettünk. Róluk Örleytől hallottam, nem ismertem őket, de tudtam róluk egyet-mást Örleytől. Vas Istvánnal én ismertettem őket össze, Nemes Nagy Ágnes megmutatta első verseit, amelyek között már olyanok is vannak, amelyek mostani köteteiben is szerepelnek, például a SZÖRNY című vers, vagy amelyben az Egyiptomba elutazott titokzatos nagybácsról van szó „*pénzeszacskóval inas nyakán*”.

Lengyel Balázs már a Márciusi Front idejéből ismerte Erdeit. Balázs úgy került Debrecenbe, hogy havat söpört a ház előtt, és beállították egy hadifogolymentbe. Erdei szabadította ki Debrecenben – valahogy jelet tudott adni. Már nem tudom a kiszabadulás részleteit, de akkor őt a Belügyminisztériumban kinevezte Erdei, és együtt jöttek föl. Azt hiszem, Vas Pistáról ő mondta Erdeinek, hogy nincs állása, és akkor, mivel Pistának jogvégzettsége nem volt, csak számvevőségi tanácsosnak tudták kinevezni. Pista nem nagyon sokáig maradt a Belügyben, talán egy évig sem egészen, mert a Révai Kiadóba ment lektornak.

Első versem a felszabadulás után a fővárosban a Kéry László által szerkesztett *Magyarok* valamelyik '45-ös számában jelent meg. Egyszer kért tőlem verseket a *Válasz*, kettőt ott közöltek. Két versem jelent meg az *Újholdban*. Azért csupán kettő, mert az *Újholdat* nemzedéki alapon szerkesztették. Ez Pilinszky, Lengyel Balázs, Nemes Nagy Ágnes, Darázs Endre, Vajda Endre, Gyárfás Miklós, Mándy Iván és mások nemzedé-

ke. Érdekes, hogy volt olyan is, aki nem volt nálam fiatalabb, mert például Örkény egy évben született velem, 1912-ben, és ő mégis megjelent az *Újhold*-ban. Pusztán azért, mert őneki irodalmi múltja alig volt akkor. Ha valaki idősebb volt, de kezdő, az megjelenhetett. Aki már megjelent a *Nyugat*-ban vagy más helyen, ismertebb írónak számított. Én nem is annyira a *Nyugat*-ban megjelent két versem alapján, mint inkább a SZANATÓRIUMI ELÉGIA s a *Magyar Csillag*-ban megjelent más verseim alapján voltam ismert költő. Tőlem sohasem kért verset az *Újhold*, sőt, azt hiszem, kínosan érintette volna őket, ha én ajánlok föl verset.

Az utolsó számnál azonban, amikor már Lengyel Balázsék külföldön voltak, a saját nemzedéküktől az itthon lévők nem tudtak megfelelő mennyiségű anyagot összeszedni, és az eggyel idősebb nemzedékhez fordultak segítségért. Nekem Rába György szólt, hogy adjak verseket, és akkor a BAKA UTCA és az UTÓHANG című verseket adtam.

Az *Újhold*-ban tehát csak egyszer szerepeltem, amikor Lengyel Balázs külföldön tartózkodott, s Rába kérte a verseket. Ellenben majdnem szerkesztettünk, kevés híján, közösen lapot Balázssal. 1956 őszén, szeptemberében volt egy írószövetségi közgyűlés. Lakatos István szólalt föl, és követelt a polgári írók részére folyóiratot. Hogy ennek a felszólalásnak mennyi szerepe volt abban, hogy az írószövetség Balázst és engem behívott, azt nem tudom, de üzenetet kaptunk.

Tamási Lajos fogadott, és egy olyan, akinek az Erdeihez hasonló neve volt [Erdei Sándor kritikus, Erdei Ferenc testvére – *a szerk.*] Azt mondták, hogy méltánytalan dolog volt a Révai-irodalompolitika részéről a polgári írók teljes elhallgattatása, mellőzése, a lapok beszüntetése, és amennyire lehet, ezt jóvá kell tenni. És felszólítottak minket, hogy a jelenlegi körülmények közt csak egy lapot tudnának adni, papírhány van és hasonlók. Az *Újhold* és a *Nyugat* régebbi nemzedékeinek író tagjai fogjanak össze, és csinálják meg a lapot. Minket azért hívtak meg, hogy ezt a dolgot indítsuk el, adjunk be egy lapalapítási engedély iránti kérelmet a miniszterelnökséghez, ők el fogják intézni, hogy az engedélyt és a szükséges papírt megkapjuk.

Annyi történt, hogy összeültünk az újholdasokkal. Weöres Sándoréknál volt egy megbeszélés. Szóbeli megállapodás született, hogy névlegesen Weöres Sándor legyen a főszerkesztő, de gyakorlatilag a szerkesztői teendőket Lengyel Balázs intézze, mert Sanyinak kár is volna az idejét ilyenekkel tölteni, másrészt Balázs alkalmas, ért az ügyek intézéséhez, erre rátermett ember. Azután akartak egy öt- vagy hattagú szerkesztőbizottságot, abban én is benne lettem volna. A bizottságba jelöltek közt Vas István, Pilinszky János, majd Lakatos István neve is szerepelt.

Tamási Lajosékkal közöltük, hogy mi világnézetre való tekintet nélkül közlünk írásokat, egyetlen feltétel bizonyos színvonal; bizonyos színvonalat el nem érő írást nem közlünk. Egyéb megkötöttség a lapnál nem lesz. Az engedélyeztetés benyújtására azonban már nem került sor.

(Emlék Szabó Lőrincről)

Szabó Lőrincsel úgy kerültem összekötetésbe, hogy a kezébe került az én FAUST-fordításom, a FAUST II. része. Mint később elmesélte, neki egész életében vágya volt, hogy lefordítsa, de sose tudott rá időt szakítani, mert majdnem 7500 sor a mű. 7498 egész pontosan. És a fordításon sokkal jobbnak találta, mint amilyenre önmagán kívül valakit képesnek hitt. A fordítás nagyon megnyerte tetszését, de a vele való beszélgetések során láttam, hogy ezen a fordításon kívül rólam sem tud semmit, kortársaimról szintén nem. Például azt, hogy Rónay Györgynek mennyiségre még nagyobb a fordí-

tói életműve, mint az enyém, és színvonalban sem marad el – ilyesmikről sejtelve sem volt. Általában sajnós már a mi verseink iránt sem nagyon volt érzéke. Én egyetlenegyszer mutattam neki eredeti verset. VEZEKLÉS KÁROMLÁSÉRT című versemet mutattam meg, amire büszke voltam, és ma sem tartom... ma is jó versnek tartom. Lőrinc azt mondta, hogy olyan hosszadalmas és részletező, mint hogyha a DUPÉRIER ÚR VIGASZTALÁSÁ-t olvasná. Azt ő fordította. Általában kedvét lelte benne, hogy fiatal és kezdő költők verseit ízekre szedte.

Egyszer Janus Pannonius-ügyben tárgyaltunk abban az eszpresszóban, amely a Széna tér sarkán van, Budavár volt a neve akkor. Elég messze ültünk a bejárattól. Lőrinc egyszer azt mondja beszélgetés közben, hogy őneki két szemüvege van, egy olvasószemüvege és egy, amivel messzire lát. Csak az olvasót hozta magával, és őt bosszantja az, hogy itt nők bejönnek, kimennek, és ő nem látja, hogy azok voltaképpen milyenek, úgyhogy arra kér, mindig szakítsam meg a beszélgetést, ha egy nő jön be, és írjam le neki, milyen.

Nem volt szerencsénk a nőkkel, mert először azt mondtam, hogy idősebb, kövér nő. A másodikra nem tudom, mit mondtam, talán hogy az se fiatal már. A harmadikra olyasmit mondtam, hogy a nő ezúttal fiatal, de nem csinos, seszínű haja van birkaszerű profillal. Lőrinc erre fölháborodottan azt mondta: tán azt képzeled, hogy te valami Adonisz vagy? Mondom, dehogyan képzelem, de attól ezek a nők még nem lesznek csinosabbak. Erre Lőrinc: ti, fiatalok, szamarak vagytok. Ti azt hiszitek, hogy a szépség olyan nagy dolog. A szépség olyasvalami, hogy rá van írva az arcra, azonnal szembetűnik. De hidd el, hogy a szép nő semmivel sem tud neked többet nyújtani, mint a csúnya. Sőt a csúnya tud többet nyújtani, mert az hálás, mert nem rajongja mindenki körül. A szép nő el van kaptva. – Ilyen volt Lőrinc szerelmi filozófiája.

(Folytatása következik.)

Domokos Mátyás

EGY KIS PILINSZKY-FILOLÓGIA

Pilinszky János a kortársunk volt; költői életműve szinte a szemünk láttára született meg, verseinek filológiai kérdései azonban fontos pontokon mindmáig nem tisztázódtak megnyugtatóan. Vonatkozik ez elsősorban nevezetes versének, az APOKRIF-nak a keletkezéstörténetére, kiváltképpen a vers valódi dátumára, formájára és ajánlására. Ezzel a problémával jó néhányan foglalkoztak, többek között Tüskés Tibor, Jelenits István, Lengyel Balázs, Nemes Nagy Ágnes, legutóbb – a *Tiszatáj* Diákmellékletében – Alföldy Jenő, e sorok írója pedig először Lator Lászlóval az APOKRIF-ről folytatott rádióbeszélgetés során állapította meg – Pilinszky János magnetofonnyilatkozatát idézve –, hogy a szóban forgó verset 1952 decemberében írta a költő; majd ugyancsak a *Tiszatáj*-ban (1997. január), LEVÉL A PILINSZKY-FILOLÓGIÁRÓL címmel, Pilinszky időközben előkerült és életműsorozatának egyik posztumusz kötetében közreadott életrajzi jegy-